

УДК 37.091.4“712”

КАТЕРИНА КУЧИНА

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ А. МАКАРЕНКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ ОСВІТНІХ КОНЦЕПЦІЙ

У статті висвітлюються сучасні вітчизняні освітні концепції, які є основою модернізації системи освіти України. Розкриваються особливості соціально-орієнтованих (комуністичної, комунарської) та особистісно-орієнтованих концепцій. Пропонується здійснити наукову рефлексію педагогічних ідей А. Макаренка в контексті сучасних освітніх концепцій.

***Ключові слова:** концепції, комуністичне виховання, комунарська методика, розвивальне навчання, компетентнісний підхід, національне виховання.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни в суспільстві, побудова державності України, входження її у світове співтовариство вимагають удосконалення національної системи освіти. Слід шанобливо ставитись до концепцій минулого як унікального досвіду, ментально сприятливого для використання. Все ж деякі автори недооцінюють педагогічних ідей А.Макаренка, вважають їх інструментом пригнічення особистості, авторитарної дії, переваги колективних інтересів над особистісними, тиском на особистість тощо. Та аналіз практики А.Макаренка свідчить про складність процесу виховання, необхідність урахування закономірностей виховного процесу, виокремлення його над часових характеристик.

Незважаючи на велику кількість наукових публікацій з актуальних питань освіти, необхідним сьогодні є аналіз педагогічного спадку А.Макаренка в контексті сучасних концепцій виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми. Протягом останніх років ці та пов'язані з ними питання привертають увагу багатьох фахівців: В. Андрущенко, В.Астахової, С. Довгого, Г. Калінічевої, Л. Крамаренка, В. Кременя, О. Кукліна, В. Литвина, В. Лугового, В.Молодиченка, Л. Новікової, В. Рукасова, Т.Троїцької, М.Окси, В. Шинкарука та ін.. Проблеми освіти в Радянському Союзі досліджували відомі теоретики дидактики М. Данилов, М. Скаткін, Ю. Бабанський, В. Краєвський, М. Сорокін, Б. Єсіпов, Л. Занков та ін.. В Україні - С. Чавдаров, В. Помагайба, А. Алексюк, В. Онищук, І. Федоренко, С.Гончаренко, М.Гриценко, М.Ярмаченко, Г. Костюк та ін..

Загалом у наукових розвідках радянського часу через відсутність інтелектуальної свободи ідея виховання в концептуальному вимірі об'єктивно не аналізувалась.

Формулювання мети статті. Одна з умов модернізації - врахування позитивних надбань вітчизняного досвіду. В «Основних напрямках наукових досліджень з педагогіки і психології України» вказано: «Осмилення прогресивних ідей минулого з погляду сьогодення є необхідною передумовою всебічного розуміння дослідниками нових проблем, що постали перед педагогічною наукою і практикою у зв'язку зі створенням національної системи освіти» [4, с. 5 - 33]. Саме тому необхідним є концептуальний вимір педагогічної спадщини А. Макаренка.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. У педагогіці поняття «концепція» трактується по-різному. Загально визнаними є наступні тлумачення: «концепція» – система поглядів, ідей, принципів, що спрямовують педагогічний процес на досягнення певних глобальних цілей на концептуальній основі. Під педагогічною концепцією розглядається сукупність

узагальнених положень або система поглядів на розуміння суті, змісту, методики і організації навчального процесу, особливостей навчальної діяльності суб'єктів в ході його здійснення.

У педагогіці існувало чимало дидактичних концепцій. Перша була створена понад триста років тому Я. Коменським. На думку українських дослідників П.Матвієнка і С.Огієнка, велике розмаїття педагогічних теорій, систем, концепцій вимагає осмислення нових конструкцій, які, не втрачаючи природних здобутків, слід модернізувати в сучасність [3].

Слід згадати, що ще на початку ХХ ст. визначились певні напрями вітчизняної гуманістичної педагогіки: освітньо-гуманістичний (П.Каптерев); соціально-гуманістичний (С.Шацький); вільно-гуманістичний (К.Вентцель); освітній науково-педагогічний (П.Блонський), духовно-гуманістичний (М.Демков), які безпосередньо чи опосередковано впливали на розвиток педагогічних ідей в подальшому. Тому для створення нових освітніх концепцій необхідне вивчення доробку минулого століття [1, с. 135].

На етапі розвитку вітчизняної методології основною тенденцією в цільових, змістовних, процесуальних основах морального виховання була соціально-орієнтована концепція, яка декларувала необхідність виховання моральних якостей, визначала зовнішні поведінкові прояви особистості; не висвітлювала внутрішню архітектоніку завдань морального виховання; досить обмежено вказувала на системно-структурні зв'язки між компонентами; не забезпечувала можливості визначити критерії і рівні моральної вихованості. Основними положеннями діяльнісних, соціально-орієнтованих підходів до морального виховання є: про формування моральних відносин, як основи морального виховання, основи розвитку, як визначення соціальної сутності особистості; про джерело формування - об'єктивні відносини, що мають місце в діяльності та спілкуванні; про перехід моральних відносин в моральні якості.

До 80-х років спроби утвердження національної системи виховання вважались буржуазно-націоналістичними, було вилучено з науково-освітнього простору національно-спрямовані демократичні проекти побудови шкільної освіти; нівельовано педагогічні досягнення української школи 1920-х р. ХХ ст.; охарактеризовано освітню контрреформу 30-50-х років як успішну, перебільшено її здобутки, хоча деякі з них заперечувати не можна. Саме тому до надбань у виховній практиці шкіл віднесено такі тенденції, як централізація в управлінні системою освіти, регламентація діяльності вчителів, уніфікація, ідеологізація, русифікація, радянська навчально-виховного процесу, формалізація змісту освіти та ін.

У той час набула розвитку тенденція системного підходу до практико-орієнтованих технологій – комплексний підхід (О. Панченко, М. Поташник); оптимізаційний підхід (Ю. Бабанський); концепції соціально-педагогічних та навчально-виховних комплексів (М. Плоткін, В. Ширинський).

Відтак, концепція комуністичного виховання в радянській школі в другій половині ХХ ст. відображала ідеї тогочасного суспільства; проголошувала авторитаризм, дисципліну, заідеологізованість (пріоритет – марксистсько-ленінське вчення), декларативність (проголошувались завдання виховання будівника комунізму, всебічний гармонійний розвиток, які не були реальними), пріоритет інтересів суспільства, номінальність колективу. Перед школою і суспільством ставились завдання всебічного гармонійного розвитку нової людини, відповідної моральному кодексу будівника комунізму.

В історії педагогіки 60-80-х років відомими є ідеї І. Іванова – автора концепції, що поєднувала однодумців Ф. Шапіро, Л. Борисову, І. Коннікову та інших педагогів, які з позиції діяльній, суспільно-орієнтованій творчій співпраці та технології співробітництва проголошували мету – виховання людини, творця, гуманіста, члена колективу.

Ці ідеї є актуальними і в сьогоденні, традиційно з деякими змінами використовуються в організації літнього відпочинку і оздоровлення дітей в дитячих оздоровчих таборах. Звичайно, час вносив деякі корективи в життя і діяльність ДОТ, але

незмінними атрибутами є: стратегія загальної співпраці і співдружності, технологія колективної творчої діяльності, формування гуманних взаємовідносин. МДПУ імені Богдана Хмельницького традиційно вже багато років поспіль на підставі угод тісно співпрацює з дитячими оздоровчими таборами Криму, Азовського узбережжя та ін. Студенти-вожаті отримують досвід колективно-діяльничої співпраці в період педагогічної практики. Технологія, що пройшла випробування роками, ймовірно, ще потребує подальших досліджень, але вже тепер її основні елементи набули творчого розвитку: позиція педагога («разом і попереду»), гуманістичні відносини, віра, повага, піклування, духовна єдність; позиція учня (співпраця з іншими, право вибору, сприйняття досвіду, рефлексія самовиховання).

Прогресивними є ідеї, започатковані ще А.Макаренком: варіативно-програмний підхід до діяльності, діалектична єдність завдань соціалізації соціальної адаптації, виховання колективу та індивідуальності, патріота та інтернаціоналіста, соціальна автономність, активність особистості в поєднанні з колективізмом, соціальне загартування.

Ми виходимо з того, що в системі цінностей педагогіки А. Макаренка мають місце дві групи провідних цінностей: людина, її розвиток, свобода, відповідальність і суспільство, колектив, діяльність. Це є основою моделі аксіологічних орієнтирів в системі педагога, іманентними регуляторами поведінки та діяльності особи. А. Макаренко переконливо довів, що соціальні цінності трансцендентні щодо індивідуальної свідомості й діяльності і первинні стосовно індивідуально-психологічних ціннісних утворень, і уможливив дію процесу взаємозбагачення особистісних і соціальних цінностей. Особливостями цінностей виховної системи педагога є те, що вони детерміновані соціумом, є гуманістичними, національно спрямованими, об'єктивними і «позачасовими» [2, с. 97].

Ми поділяємо думку Л. Грищенка про подолання А. Макаренком однобічних педагогічних теорій, які були на той час поширеними (З. Фрейд, К. Вентцель), соціоцентричних концепцій (Л. Виготський) і визнання замість дихотомії індивідуального і соціального можливості гармонійного їх поєднання та взаємодоповнення [2, с. 97].

Особистісно-орієнтовані концепції (В. Коротов, Б. Лихачов, Л. Рувінський, Г. Щедровицький, А. Кочетов, І. Харламов) акцентують увагу на дослідженнях психологічної структури особистості, розкривають сутність морального виховання як інтегративного процесу формування якостей особистості, спираються на те, що особистість являє собою не тільки соціальне, а й психологічне утворення, систему якостей, цілісну структуру.

У цих концепціях підсилюється гуманістична спрямованість освіти, розглядається особистість, яка, крім соціальних якостей, наділена суб'єктивними властивостями; головними цілями освіти стає створення умов для розвитку індивідуально-особистісних здібностей, властивостей; поряд з інтеріоризацією важливого значення набуває персоналізація, самоактуалізація, самореалізація та інші внутрішні механізми індивідуального саморозвитку.

На нашу думку, в педагогічній реальності вказані концепції є слушними, тим більше, що для радянського періоду доречною і логічною була соціально-орієнтована концепція, як така, що розкривала соціальні механізми, суспільні впливи, педагогічні форми та методи, а в пострадянському просторі стало можливим встановлення структурно-генетичних зв'язків між компонентами процесу морального виховання, яке поєднує потребово-мотиваційну, інтелектуально-почуттєву і поведінкову сфери особистості.

Було б доречно в нових умовах зосереджувати увагу на концептуальних підходах А. Макаренка, який, розуміючи діалектику процесу виховання, поєднував соціально-орієнтовані та особистісно-орієнтовані підходи. Характеризуючи макаренківський внесок у педагогіку, Вольфганг Зюнкель (Німеччина) порівнює досягнення педагога з теорією відносності А. Ейнштейна; Ендре Фаркаш (Угорщина) називає ідеї А. Макаренка "етичним викликом"; Вернер Лумднер (Німеччина) порівнює спадщину педагога з гуманістичною

педагогікою І. Песталоцці; Бі Шучжи та Ван Ігео (Китай) особливо оцінюють макаренківську концепцію паралельної дії [6, с. 187 – 188].

Сьогодні досить оригінальними і продуктивними є концепції розвивального навчання В. Давидова і Д. Ельконіна, компетентнісний підхід, гуманістичні, природовідповідні, валеологічні, маніпулятивні; системні, комплексні, інтегральні; групові, диференційовані, індивідуальні; знаннєві, ціннісні, компетентнісні; особистісно-орієнтовані, практико-орієнтовані; ситуативні, тактичні, стратегічні; алгоритмічні, пошукові, дослідницькі, творчі; соціокультурні, середовищні, детерміністські, синергетичні; інформаційні, комунікативні, діагностичні концепції [5, с. 320].

Обґрунтованими є концепції: гуманістичного виховання (Ш. Амонашвілі); всебічного розвитку особистості (З. Малькова); національного виховання (О. Сухомлинська); виховання соціалізованої особистості (О. Бондаревська); вільного виховання (С. Шацький); формування відносин зі світом (І. Зимня); фізичного і валеологічного виховання (Л. Татарнікова); громадянського виховання (А. Резник); використання колективу як засобу виховання, виховання дітей в суспільних організаціях (М. Рожков, В. Волков, С. Тетерський); системної побудови процесу виховання (В. Караковський, Л. Новікова, Н. Селіванова); системно-рівневої побудови процесу виховання (Є. Степанов); співробітництва (С. Соловейчик); педагогіки проживання (В. Бедерханова); творчої діяльності (І. Волков, Є. Сазонов); системно-рольового виховання (Н. Таланчук); трудового виховання (П. Шаповаленко); розвитку субкультури (А. Тубельський); естетичного виховання (Б. Неменський); розвивального середовища (Л. Новікова, В. Семенова); культурно-дозвілєвої діяльності (В. Бочарова, О. Газман); виховного простору (Н. Селіванова); індивідуалізації виховання (О. Гербенюк, Ю. Орлов); формування способу життя (Н. Щуркова); педагогічної підтримки (О. Газман); виховання в адаптивній школі (Є. Ямбург); тьюторської підтримки (Т. Ковальова); самовиховання, саморозвитку (Л. Рувінський, А. Кочетов, Г. Селевко).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок із напрямку. На часі – виникнення Національних концепцій вітчизняної освіти і виховання, які, враховуючи культурно-історичний досвід свого та інших народів, головними завданнями ставлять докорінні зміни в системі освіти, піднесення її до вищих світових стандартів.

Список використаних джерел

1. Гришин Д. М. Конспективный курс педагогики, Издание 2-е. Учебное пособие / Д.М. Гришин, Г.П.Панарина, В.И. Прокопенко. – Калуга, 1997. – 135 с.
2. Грищенко Л. І. Цінності педагогічної спадщини А.С. Макаренка в контексті зарубіжних концепцій виховання / Л. І. Грищенко // Цінності освіти і виховання: Науково-методичний збірник / За аг. Ред. О.В. Сухомлинської. – К., 1997. - с. 97.
3. Матвієнко П. Методологія та практика аналізу педагогічних парадигм / П. Матвієнко, С.Огієнко // Шлях освіти. – 2003. - № 4.
4. Основні напрями наукових досліджень з педагогіки і психології України // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 1. - С. 5- 33.
5. Селевко Г.К. Воспитательные технологии. / Селевко Г.К. - М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 320 с.
6. Ситник О. А. С. Макаренко: за і проти / Ситник О., Шаповал Т. // Витоки. Альманах української асоціації Антона Макаренка. Випуск 1.- Полтава, 2003.- С. 187 – 188.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2014 р.

Кучина Е.

Мелітопольський державний університет імені Богдана Хмельницького

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ А. МАКАРЕНКО В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КОНЦЕПЦИЙ

В статье освещаются отечественные образовательные концепции конца XX – начала XXI ст., которые являются основой модернизации системы образования Украины. Раскрываются особенности социально-ориентированных (коммунистической, коммунаской) и лично-ориентированных концепций. Предлагается осуществить научную рефлексию педагогических идей А.Макаренко в контексте современных образовательных концепций.

Ключевые слова: концепции, коммунистическое воспитание, коммунарская методика, развивающее обучение, компетентностный подход, национальное воспитание.

Kuchina K.

Melitopol State Pedagogical University named after Bogdan Khmelnytsky, Ukraine.

MAKARENKO'S PEDAGOGICAL IDEAS IN THE CONTEXT OF MODERN HOME EDUCATIONAL CONCEPTS

Home educational concepts of the end of the XX - the beginning of the XXI century, basis of modernisation of the system of education of Ukraine are elucidated in the article. The features of the socially oriented (communist, komunarska) and personally - oriented conceptions are revealed. It is proposed to carry out a scientific reflection of Makarenko's pedagogical ideas in the context of modern home educational concepts.

Key words : conceptions, communist education, komunarska methodology, developing studies, competence approach, national education.